JOSEF MANES

ODD.
ČÍS.
KNIHOVNA
DRA. VLADIMÍRA ŠUJANA.
ŠEBOR O.

•V•S•

VÝTVARNÉ ZJEVY

SBÍRKA ILLUSTROVA
NÝCH MONOGRAFIIÍ
VÝTVARNÝCH ▪ SVA
ZEK I: JOSEF MANES

PÉČÍ A NÁKLADEM
"VOLNÝCH SMĚRŮ"
V PRAZE ROKU 1905

JOSEF MANES

VÝBOR Z JEHO DÍLA
S ÚVODNÍM TEXTEM
MILOŠE JIRÁNKA

PÉČÍ A NÁKLADEM
"VOLNÝCH SMĚRŮ"
V PRAZE 1905

REPRODUKCE Z GRAFICKÉHO ÚSTAVU „UNIE-VILÍM", PRAHA
TISKEM KNIHTISKÁRNY DR. ED. GRÉGRA A SYNA V PRAZE.

SEZNAM VYOBRAZENÍ.

V SEZNAMU UVÁDÍME NA PRVÉM MÍSTĚ TITUL PRÁCE, PAK ZPŮSOB PROVEDENÍ A NYNĚJŠÍHO MAJITELE. PŘÍLOHY JSOU ČÍSLOVÁNY SAMOSTATNĚ.

REPRODUKCE V TEXTU.

PŘÍLOHY.

7. POPRSÍ ŽENY. — Olej. — Jos. S. ryt. Daubek v Praze.
8. PANÍ A. NÁPRSTKOVÁ. — Olej. — Pí Božena Šantrůčková, Král. Vinohrady.
9. PODOBIZNA DĚVČÁTKA. — Akvarel. — Dr. K. Absolon, Kr. Vinohrady.
10. SOUMRAK. — Tušová kresba. — Obrazárna vlasteneckých přátel umění v Rudolfině, Praha.
11. PAN AUG. VENDULÁK. — Olej. — Karel Vendulák v Praze.
12. PANÍ MARIE VENDULAKOVÁ. — Olej. — Týž.
13.—14. KROJOVÉ STUDIE Z TĚŠÍNSKA. — Akvarely. — Obrazárna vlasteneckých přátel umění v Rudolfině, Praha.
15. 17., 18. a 19. KROJOVÉ STUDIE Z HANÉ. — Akvarely a kolorované kresby. — Tamtéž.
16. KROJOVÁ STUDIE Z NĚMECKO-BRODSKA. — Kolorovaná kresba. — Tamtéž.
20. KROJOVÁ STUDIE Z JIHLAVY. — Kolorovaná kresba. — Tamtéž.
21.—26. RANNÍ TOILETA. — KOUPÁNÍ. — HUDBA. — TANEC. — HOSTINA. — LOUČENÍ. — Akvarely z cyklu „Zábavy na letním sídle". — Moderní galerie král. českého v Praze.
27. V LÉTĚ. — Olej. — Sl. A. Vettrová v Praze.
28. PANÍ ANNA VÁCLAVÍKOVÁ. — Olej. — Frant. Václavík, stavitel v Praze.
29. JITRO. — Olej. — Pí. Tereza Koseová v Praze.
30.—33. NÁČRTY K ILLUSTRACÍM NÁRODNÍCH PÍSNÍ. — Obrazárna vlastenec. přátel umění v Rudolfině, Praha.
34. KRAJINA PŘI ZÁPADU SLUNCE. — Olej. — F. A. Borovský v Praze.
35. IRIS. — Akvarel. — Sl. M. Vanklová v Praze.
36. ŠVADLENA. — Olej. — Dr. J. Herold ml., Král. Vinohrady.
37.—40. JARO, LÉTO, PODZIM, ZIMA. — Akvarelové náčrty. — Obrazárna vlast. přátel umění v Rudolfině, Praha.
41. SV. JIŘÍ. BÝVALÝ PRAPOR JEDNOTY „ŘIP" V ROUDNICI. - Malba na hedvábí. — Městské museum pražské.
42. VZPOMÍNKY. — Náčrt. — Dr. Tomáš Černý v Praze.
43. STUDIE K „VZPOMÍNKAM". — Kresba tužkou. — Vojt. ryt. Lanna v Praze.
44.—46. NÁČRTY K ILLUSTRACÍM NÁRODNÍCH PÍSNÍ. — Obrazárna vlasteneckých přátel umění v Rudolfině, Praha.
47. SLOVÁCKÁ RODINA. — Akvarel. — Tamtéž.
48. NAROZENÍ PÁNĚ. — Akvarelový náčrt. — Vojt. ryt. Lanna.
49. LABE A VLTAVA. — Náčrt. — Týž.
50. 52. 55. RUKOPIS KRÁLOVÉDVORSKÝ. — Tušované náčrty k básni „Záboj a Slavoj". Obrazárna vlasteneckých přátel umění v Rudolfině, Praha.
51. a 53. RUKOPIS KRÁLOVÉDVORSKÝ. — Dřevoryty dle kresby na dřevě k básni „Záboj a Slavoj". — Nakladatelství F. Šimáček v Praze.
54. RUKOPIS KRÁLOVÉDVORSKÝ. — Tušovaný náčrt k „Záboji a Slavoji". — Umělecká Beseda v Praze.

56. RUKOPIS KRÁLOVÉDVORSKÝ. — Dřevoryt dle kresby na dřevě k básni „Zbyhoň“ — Nakladatelství F. Šimáček v Praze.

57. RUKOPIS KRÁLOVÉDVORSKÝ. — Tušovaný náčrt k básni „Jelen“. — Obrazárna vlasteneckých přátel umění v Rudolfině, Praha.

58. RUKOPIS KRÁLOVÉDVORSKÝ: OPUŠTĚNÁ. — Dřevoryt. — Nakladatelství F. Šimáček v Praze.

59. RUKOPIS KRÁLOVÉDVORSKÝ: RŮŽE. — Tušovaný náčrt. — Obrazárna vlasteneckých přátel umění v Rudolfině, Praha

60. RUKOPIS KRÁLOVÉDVORSKÝ. — Dřevoryt dle kresby na dřevě k básni „Žezhulice“.

61. SV. LUDMILA VYUČUJE SV. VÁCLAVA. — Tužkový nákres pro plastickou výzdobu dveří chrámu Karlínského. — Obrazárna vlasteneckých přátel umění v Rudolfině, Praha.

62. VYSVĚCENÍ CHRÁMU. — Olej. — Moderní galerie král. Českého v Praze.

63. STAROMĚSTSKÝ ORLOJ. — Olej. — Městské museum v Praze.

64.—70. LISTOPAD. — BŘEZEN. — DUBEN. — ČERVEN. — ZÁŘÍ. — ÚNOR. — PROSINEC. — Detaily ze staroměstského orloje. — Olej. — Tamtéž.

71 - 72. LEDEN A ÚNOR. — ČERVEN A PROSINEC. — Znaky měsíců ze staroměstského orloje. — Olej. — Tamtéž.

Všem P. T. tuto uvedeným vzdáváme vřelé díky za ochotu, s jakou svolili k novému reprodukování Manesových prací v jich majetku se nacházejících.

JOSEF MANES.

PODOBIZNA JOS. MANESA
OD MAXE ŠVABINSKÉHO.

V životě každého člověka je doba, kdy hledí co možno jasně uvědomiti si celý dosavadní vývoj, přesně oceniti svoje schopnosti i nedostatky a tak orientovati se pro cestu další. Do této fase dostává se i náš vývoj umělecký. Účtujeme se včerejškem, přehlížíme etapy, kam jsme dospěli až dosud, odvažujeme svoji charakterovou sílu a hledáme, co z našeho přínosu k všeobecné kultuře má positivní cenu a nese v sobě schopnost života pro budoucnost.

Náš nepřetržitý vývoj kulturní datuje sotva od včerejška; i z té nedávné minulosti odumřela pro nás už řada jmen, a z díla těch několika silných odpadlo mnoho efemerního na účet mody a doby. Tím naléhavější je potřeba odlišiti, co cenného přežilo pro nás a dle naší dnešní víry přežije pro každý čas. A přehlídku tohoto živého kapitálu, tohoto positivního výtěžku české umělecké práce nelze ani začíti jiným než nejdražším jménem našeho umění, Josefem Manesem.

Josef Manes narodil se v Praze dne 12. května 1820, prvorozený syn malíře Antonína Manesa a jeho manželky Magdaleny. O tři léta starší sestra Amalie byla společníkem jeho dětství; po osmi letech přibyl k nim nejmladší, mazlíček Quido, nebo Pubi, jak mu doma říkali. Strýc Václav, mladší bratr otcův, professor na Akademii, doplňoval rodinný kruh. Celé ovzduší tiché té domácnosti bylo prosyceno jediným zájmem, a to bylo malování. Pojímali je jako pramen výživy snad dosti řemeslně, ale jistě poctivě i vřele.

V krajinách a ještě více ve studiích Antonína Manesa jeví se krásný smysl pro intimnost a láska k realitě, jaké jsou vzácností v době chladně komponovaných klassických krajin se zříceninou. Strýc Václav, žák Berglerův, byl studený a prázdný formalista jako jeho mistr, ale měl příležitost ztráviti tři roky v Italii a přivezl odtamtud hodně nadšení pro staré mistry i pro zem, po níž nepřestal do smrti toužit.

V takovém okolí probudil se Josefův talent velmi záhy a našel nejpříznivější podmínky pro svůj vzrůst. I Amalie věnovala se malířství téměř od dětství, a malý Quido šel stejnou cestou jako sestra i bratr.

Když vstoupil r. 1835 Josef Manes na pražskou malířskou akademii, šel také jistě jako domů; strýc jeho Václav byl po smrti ředitele Waldherra zatímným správcem Akademie, a Antonín Manes otevřel tam právě tehdy školu krajinářskou. Po roce uveden byl v úřad ředitele Fr. Tkadlík, který zahájil periodu vážného, soustavného studování, ovšem nejprvé dle předloh a dle sádry. Byl to přísně nábožný člověk, důsledný charakter, slabý umělec, ale svědomitý učitel. Jemu děkuje Josef Manes mnoho ze své pevné a přesné kresby.

První léta na akademii prodělával tu běžnou karieru talentovaného žáka, který zaujímá mezi svými soudruhy snadno vynikající postavení. Všech výročních výstav v letech 1838—43 účastnil se pilně školními komposicemi i krajinářskými studiemi dle přírody, jež pracoval pod vedením otcovým. I první pokusy v portretování spadají do akademických let a s nimi také první styky společenské. Antonín Manes měl hojně žáků mezi šlechtou i v bohatých kruzích měšťanských, a s nimi se všemi seznamoval se i Josef. Také mladý Bedřich hr. Sylva-Tarouca, o málo Josefa starší, přišel v tu dobu s matkou do Prahy a učil se u Josefova otce kreslení. Mezi oběma mladými muži vznikl přátelský poměr, který potrval po celý život a býval Manesovi nemalou oporou. Hned z počátku měl mladý hrabě na Josefa vliv nemalý: přivedl ho k národnímu uvědomění, které později pobyt v Mnichově a celý proud doby stupňoval až do rozhodnosti.

R. 1840 nastala důležitá změna ve správě pražské Akademie; Tkadlík umřel, a po něm vyvolen za ředitele na doporučení Corneliovo a přičiněním

OLDŘICH A BOŽENA. — DŘEVORYT.

Fr. hr. Thuna Christian Ruben. Václav Manes, který od smrti Tkadlíkovy až do nastoupení nového ředitele ústav zatímně spravoval podobně jako po smrti Waldherrově, byl opět sklamán ve svých nadějích a rozhořčen proti vítěznému soku, který nad to zastupoval nový směr umělecký a netajil se svým pohrdáním k studenému klassicismu. A starší Antonín držel v tom rozhodně s bratrem, třeba se Rubenovy reformy krajinářské školy přímo nedotkly. Josef Manes stál mimo spor a nezdá se, že by byl hned z počátku trpěl napjetím mezi rodinou a Rubenem; byl aspoň ihned povolán do malířského atelieru, který Ruben zařídil, a nový ředitel počítal s ním i při prvních podnicích, jež chystal se svými vyspělejšími žáky; známe z té doby některé náčrtky pro sbírku národních písní, jejíž vydání Ruben projektoval.

I na večírky u hraběte Thuna, kde se tehdy scházela nejživější umělecká společnost pražská a kde Ruben s hostitelem vedli hlavní slovo, docházel Josef s jinými dospělejšími žáky akademie. Ale nepřízeň Rubenova, který se pomocí energického a vlivuplného hraběte Thuna stával v Praze přímo uměleckým diktátorem, doléhala přece na celou rodinu; Ruben se netajil pohrdavými úsudky o činnosti obou starších Manesů a Josef, který si byl jasně vědom, že Rubenova vlastní umělecká potence

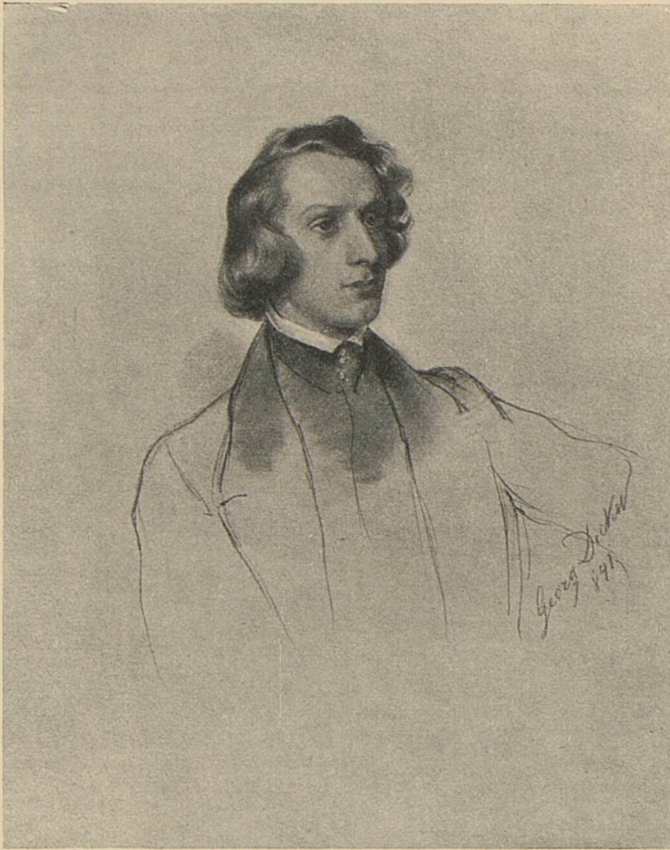

NAROZENÍ ŽIŽKOVO. — DŘEVORYT.

je v jádru nevalná, cítil se dotčen za otce i strýce. R. 1842 roznemohl se vážně Antonín Manes, a domácnost celá zachmuřila se tím více. Josef pracoval tehdy na prvních svých větších komposicích, a obě, Smrt Lukáše Leydenského i Hrobník, odpovídají náladě, která na něm ležela; výraz je ovšem dosud tak konvenční, že nás nechávají dnes oba obrazy zcela chladnými. Snad právě proto měly na výstavě slušný úspěch u obecenstva i kritiky. Ale po prvním tom úspěchu přišla těžká rána v zápětí: otec Josefův zemřel v červenci 1843.

E. Herold tvrdí, že na nemoci i smrti Antonína Manesa zavinili mnoho Ruben i hrabě Thun svou příkrostí; mínění jeho nelze sice doložiti, ale že i Josef oba v duchu vinil, naznačuje jeho chování; stranil se výstav, kde oba rozhodovali, a při odchodu hrab. Thuna do Vídně jediný z pražských umělců nepřispěl k albu, jež mu na rozchodnou podáno.

Smrt hlavního živitele stísnila rodinu také materielně; z Hradčan přestěhovala se do Spálené ulice, kde pak všichni členové její bydleli až do vymření. Péči o rodinu převzala již v tu dobu praktická a rázná Amalie. Josef ostatně nezůstal dlouho se svými; v Praze byl nespokojen, na škole už nemohl ničeho získati, ale za hotového umělecky se také ještě nepovažoval, — vypravil se tedy z počátku r. 1844 do Mnichova.

MANESOVA PODOBIZNA OD J. DECKERA.

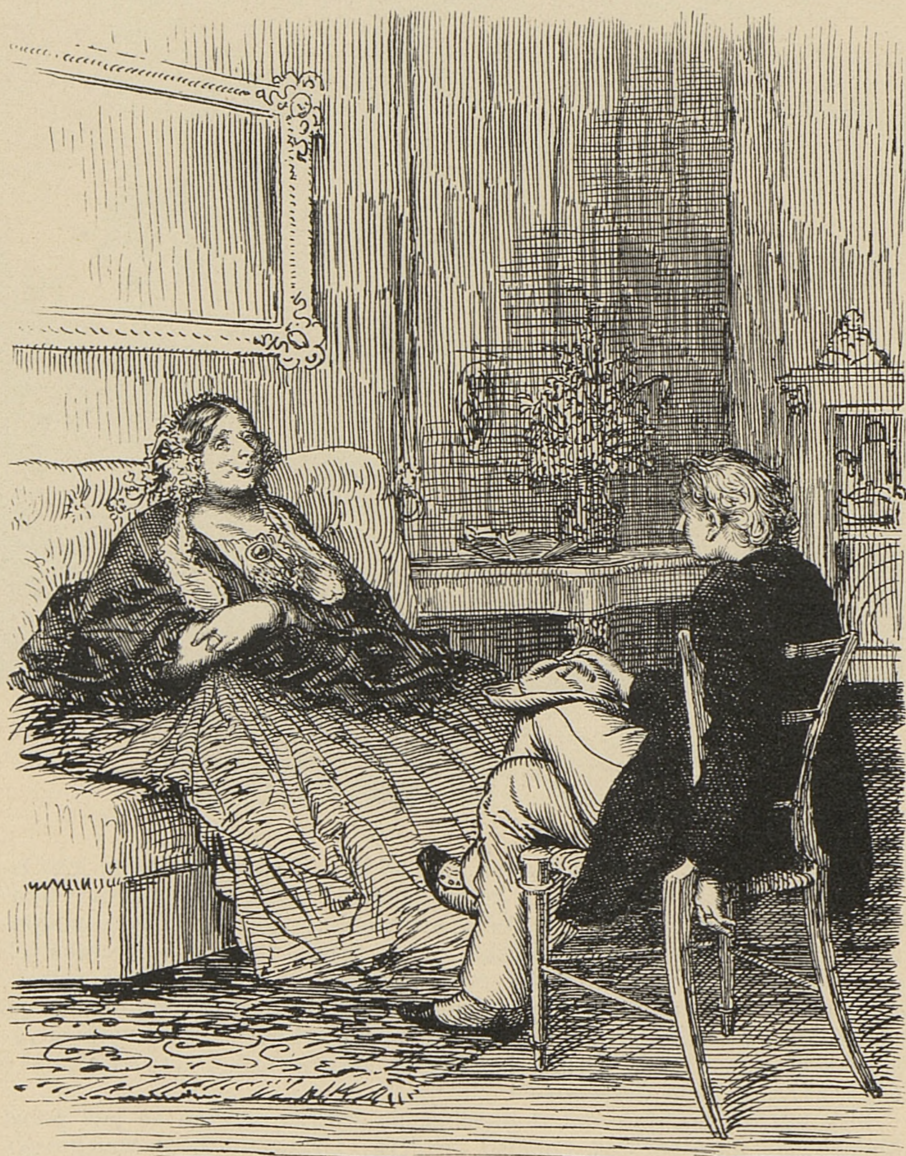
V celé této první pražské periodě udává hlavní notu Manesova umění ovšem akademie, ale vedle školních působily na něho i jiné, zdravější vlivy. Otec vedl ho od dětství k intimním studiím krajinářským; sám dosti pohyblivý, brával syna na větší výlety a podporoval jeho mladou podnikavost; a krajinářské listy Josefovy z té doby svědčí o vzácné svědomitosti a radostnosti studia. Také různé portretní kresby a malby, jež pracoval pro cvik i na zakázku, byly zdravým reálným korrektivem školní šabloně. Vliv solidního portretisty Machka působí tu na něho velmi příznivě. Manes je technicky stejně solidní, často ještě tvrdý a suchý, ale prozrazuje už mnoho živosti a smyslu pro charakteristiku v těchto podobiznách.

Olejové portrety pí. Tomáškové, pí. Taschkové, pána a pí. Š., kresby malíře Horčičky, Bedřicha hr. Sylva-Tarouccy, Jiřího Deckera, lithografie Tkadlíka na smrtelném loži spadají vesměs v tuto periodu předmnichovskou.

Zachovala se nám právě od J. Deckera, žáka Vídeňské akademie, velmi živá a přesvědčivá kresba dle Josefa Manesa v jeho dvacátém roce. Hledí z ní na nás mladý elegantní muž nad míru sympathických tahů a intelligentního výrazu. Byla to ještě šťastná, nezkalená doba. Některé menší kresby, „Den ve Vrbičanech“ a kreslené zápisky z cesty do Drážďan, kterou podnikl s Amalií a Quidem, svědčí stejně o šťastné pohodě mysli a svěžím humoru. Poslední rok v Praze zkalil poprvé vážně klid jemného toho člověka.

VZPOMÍNKA NA POLEDNE.

ROZMLUVA. — LITOGRAFIE.

KRAJINA. — AKVAREL

V Mnichově strávil Josef Manes plná tři léta. Zpráv o tehdejším jeho životě je pramálo; víme jen, že na akademii nevstoupil, pracoval soukromě, žil velice skromně, téměř v nedostatku; výdělků nebylo, podporovala ho pouze sestra z výtěžků svých lekcí v rodinách šlechtických a bohatých měšťanských. Styků měl pramálo; z materielní tísně pomohl si teprve po dvou létech, když dokončil svůj do té doby nejrozměrnější obraz, Setkání Petrarky s Laurou; obraz byl vystaven na výroční výstavě a prodán r. 1846. Druhá komposice Mnichovská, Dürer na cestě do Italie, se nám nezachovala.

Více než ze suchých dat domyslíme se z vlivu, kterým se jeví pobyt Mnichovský na Manesově činnosti pozdější. Umělecký život Mnichovský byl tehdy nad míru živý a ovšem nepoměrně čilejší pražského. Bylo nedlouho po odchodu Corneliově, který tu všude zanechal stopy svého působení, za nejživějšího ruchu stavitelského a sochařského. Architekt Klenze a sochař Schwanthaler tvořili dnešní Mnichov, všechnu tu falešnou, stu-

denou antiku a prázdnou velikost, která se nám dnes tak protiví a nad níž byli současníci u vytržení. Josef Manes byl jimi stejně nadšen jako jeho okolí, ale jeho zdravý instinkt vedl ho přes povrchní dojmy ku dvěma nejryzejším, nejumělečtějším zjevům tehdejšího Mnichova: Genelli a hlavně Moric von Schwind přilákali k sobě mladého umělce svojí prací, ať už došlo či nedošlo k osobním stykům mezi nimi. Schwind byl mu zvláště blízký svou pohádkovou poesií i bodrým humorem; jsa mnohem starší lety, byl už sám v sobě ustálen, kde si Manes teprve hledal cestu. Ale na vlastní činnosti Mnichovské se tyto vlivy ještě nejeví; Petrarka a Laura prozrazuje formalní mluvou ještě pražskou školu, ale je nad obyčej hotový technicky, a pod hladkými formami prokmitá už velké, čistě Manesovské bohatství vřelého citu. Tak v Mnichově Manes vyvrcholil, čemu se naučil doma, a Mnichovské vlivy a popudy přišly k slovu až po návratu.

SETKÁNÍ. — LITOGRAFIE.

PODOBIZNA J. MANESA Z R. 1848.

Do Prahy vrátil se Josef Manes z jara 1847 a prožil tu i celý rok osmačtyřicátý. Veřejného ruchu účastnil se také po svém způsobu a ve svých kruzích horlivě; byl mezi účastníky velkého maškarního plesu Concordie, který byl tehdy společenskou a kulturní událostí (byl maskován jako Dante frappantní podoby), a když došlo k národní roztržce mezi Čechy a pražskými Němci, přihlásil se do Slovanské lípy, kde byl členem odboru výtvarného. Zachoval se i pěkný daguerrotyp, kde se pyšní ve svornostenské uniformě. Pracoval také zcela ve stylu doby na některých návrzích krojů i na slavnostních praporech (pro Blansko, pro Hradec Králové).

Čilý ruch spolkový vyvolal ještě před koncem r. 1848 v život Jednotu výtvorných umělců, spolek z počátku utrakvistický, beze zvláštních národních tendencí, ale naladěný demokraticky proti šlechtické Krasoumné jednotě a vládnoucí partě Rubenově. Čeští umělci měli od začátku ve spolku rozhodnou převahu, a Josef Manes byl z nejhorlivějších členů a propagatorů Jednoty až do konce.

Pro jeden z prvních podniků spolkových, illustrovanou dětskou čítanku, k jejíž vydání nedošlo, kreslil návrhy, navrhl i spolkovou legitimaci, a byl pověřen kreslením podobizen některých politiků, jež jednota v reprodukci vydávala.

Tato objednávka zavedla ho do Kroměříže ve slavných a rušných dnech Kroměřížského sněmu. Zdržoval se tam nějaký čas a pracoval ve společ-

PODOBIZNA J. MANESA Z R. 1848.

nosti S. Pinkase, p. Vodky, dopisovatele Havlíčkových Národních novin, a Mikovce, jichž karikatury tam improvisoval; stýkal se s poslanci, nakreslil podobizny Drů Pinkase, Strobacha a Fr. L. Riegra, jež potom vyšly v lithografické i ryté reprodukci; a hlavně viděl tehdy poprvé v nadobyčej oživených ulicích kroměřížských postavy venkovanů, banderia na koních, ženy na trh přicházející, ten moravský lid, jehož se stal později tak upřímným obdivovatelem. Od té doby byla Morava jeho druhou a pravou otčinou. Přispěla k tomu hned po návratu do Prahy událost, která mu Prahu i rodinný kruh na dlouho znechutila. Jeho sestra Amalie, která se v tu dobu přesvědčila, jak intimní byly vztahy Manesovy ke krasavici Fanince, která u Manesů řadu let sloužila, učinila poměru rázný a dle své povahy bezohledný konec: vyhnala těhotné děvče z domu, a Josef, který trpěl hluboce sestřinou příkrostí, ale vzepříti se nedovedl, vyhnul se odchodem z domova všem nepříjemnostem. Pozvání Bedřicha hrab. Sylva-Tarouccy a jeho matky hraběnky Leopoldiny na zámek Čechy na Moravě přišlo mu velice vhod za těchto okolností. A prvý ten dlouhý, na celý rok se protáhnuvší pobyt na Moravě (říjen 1849 až říjen 1850) měl rozhodný vliv na celý další směr Manesovy činnosti; od něho teprve datuje Manes, jak ho dnes známe a milujeme. Na zámku Čechách našel přátelský kruh a ovzduší, v němž mu bylo nad jiné příjemno. Hraběnka Leopoldina, paní nad míru ušlechtilá, chovala se k němu přímo mateřsky. Přes léto bylo hojnost společnosti, a v ní dosti dam, kterým bylo možno se nezávazně dvořiti a prokazovati drobné galantní služby — a to bylo Manesovi vždy potřebou. U zámku byl pěkný park, jehož jeden altán sloužil Manesovi za letní pracovnu, a v okolí byl zdravý venkov s nepřebraným bohatstvím zachovalých krojů i typů, jenž lákal Manesa od té doby čím dále tím více a převážil i vlivy rokoka i německé romantiky, jež tehdy působí souběžně na celou jeho činnost uměleckou.

V pracích vzniknuvších na zámku jeví se všechny tři směry zcela zřejmě. Pro první Album Jednoty výtvorných umělců komponoval tu Manes svoje slavné Líbánky z Hané, ten dost sladký a libivý list, tak památný tím, že zahajuje právě lidovou partii Manesova díla. Ale vznikly tu současně i romantické a karikaturní illustrace k Brentanovým pohádkám (Radlauf u. Ameleia) a jistě aspoň některá z velkých po-

dobizen rodiny domácích pánů, které jsou drženy zcela ve stylu rokokových portretů.

Byla to celkem blažená perioda, toto léto v Čechách i první doba po návratu do Prahy. Faninka byla zapomenuta, a Manes setkal se s jiným děvčetem, jehož podoba se vrací na několika pracech z té doby; překrásné *Poprsí ženy*, z nejdokonalejšího, co Manes namaloval, je prý její podobiznou, a při pohledu na tu nádhernou krasavici je lehko uvěřit, že vášeň, která tehdy uchvátila toho velkého milence, byla ze všech nejhlubší a nejtragičtější ve svých následcích.

Už začátek r. 1851 přinesl neštěstí i trpkosť. V únoru zemřela Manesovi matka, a jeho rodinný kruh omezil se na sestru a bratra i na mrzoutského, staromládeneckého strýce. A veřejné vystoupení vyneslo mu skoro současně trpké sklamání. Pražští umělci přispěli k vyzvání Rubenovu pracemi pro Album císařovně Viktorii, Manes zaslal akvarel *Maří Magdaleny*, hříšnice a kajícnice, k níž mu stála jeho kráska modelem; akvarel byl sice v Praze vystaven, ale ve Vídni definitivně odmítnut, — ponížení, které Manes

VĚŽ DLUŽNÍKŮ. — NÁČRT.

nesl velice těžce. — V jiné práci z téhož roku, v malém obrázku Políbení ukázal se Manes zase ryzím malířem, a zahájil jím řadu kabinetních kousků rokokového nádechu, jež vrcholí o několik let později obrázkem V létě. Z podobizen spadá v tu dobu portret pí. Schwarzové.

První jednání o stavbu Karlínského chrámu, jež počalo s jarem 1852, vzbudilo živě Manesovy naděje, že se mu dostane při té příležitosti dekorativní úlohy většího stylu. Zdržel se proto v Praze až do léta a byl v živých stycích s architektem Ullmanem i s Drem Riegrem, který měl vážný hlas v záležitostech stavby. Maloval v tu dobu i malou podobiznu jeho choti. Ale ke stavbě zatím nedošlo, a Manes odejel na léto zase na zámek Čechy. Za tohoto pobytu vznikla komposice Soumrak (v obrazárně Rudolfinské), kterou Manes určoval pro nové Album Jednoty, ale kterou výbor ve skizze zamítl, list kouzelného života a intimní krásy, pravý Sen letní noci, jaký může snít velký poeta.

Výtěžkem menších výletů po okolí byly krojové studie hanácké. Některých z nich použil Manes skoro beze změny na Diplomu pro Dědictví sv. Cyrilla a Methoděje, který od něho objednal hrabě Bedřich r. 1853. Ale i samy o sobě zaujaly ho krojové studie na tolik, že dle zprávy Mikovcovy pojal společně s Quidem úmysl vydati jich celou sbírku v původních barevných lithografiích — plán, s něhož sešlo jako s tolika jiných.

V Praze zaměstnávaly ho většinou objednávky kreseb portretních pro lithografickou reprodukci; podobizny herečky pí. Kolárové-Manetínské, Raucha, ředitele konservatoře Kittla vznikly v tom čase. Ve vlastní práci tvůrčí nedostal se Manes v tu dobu přes skicy nebo kreslené kartony. Zachovala se jich řada v Rudolfinu i ve sbírkách soukromých, zvláště u V. ryt. Lanny. Věž dlužníků, Prameny Labe, Splynutí Labe s Vltavou, Allegorie léta, Sluj Venušina jsou vesměs návrhy, k jichž provádění se Manes nedostal. Že úmysl měl, dosvědčuje výslovně v Lumíru 1853 Mikovec o kartonu Zahradník a květiny.

Z jara 1854 naskytlo se Manesovi několik zakázek, jež mu opatřily finanční prostředky na delší cestu.

Dekoroval příležitostnými malbami Ullmanovu slávobránu postavenou ku příjezdu císaře do Prahy, a styky, které při tom navázal, vynesly mu několik objednávek portretů, z nichž obě podobizny manželů Vendulákových patří mezi mistrovská čísla jeho portretní gallerie.

Pro Jednotu začal pracovati na novém listě, známém Domovu, sladké, sentimentální komposici, stejně málo mužné jako Tylova plačtivá píseň. (Provedený list liší se značně od náčrtu zde otištěného). Ale hlavní událostí onoho léta a snad hlavní událostí jeho uměleckého života vůbec byla velká cesta přes Moravu na Slovač a do Slezska. Vypravil se přes zámek Čechy do Kroměříže, dál na Uherské Hradiště, Lanžhot, Břeclavu, přešel do Uher na Trenčín a Liptov, obrátil se na sever přes Jablunkov do Těšína a zašel až do Krakova na východ. Cesta trvala několik měsíců, a studijní výtěžek, který přivezl Manes na zámek zpátky, byl neobyčejně bohatý cenou i počtem. Z tohoto materialu, který chová dnes většinou

LÍBÁNKY NA HANÉ. — LITOGRAFIE

Rudolfinská obrazárna a který na menších výletech doplňoval, čerpal pak pro řadu prací. Rukopis i Orloj, cyklus Hudba i většina illustrací k národním písním děkují svou inspiraci dojmům z té cesty.

R. 1855 dokončil D o m o v a zajel si do Vídně, kde ho sám kreslil na kámen. Z Vídně na jaře 1856 vypravil se opět na zámek Čechy a zdržel se tam přes celé léto. Hraběnce Isabelle narodila se v zimě dceruška, a vždy pozorný Manes přivezl jí z Vídně darem akvarel U k o l é b a v k u, krásný list zářivých, sytých barev, který ukazuje znamenitě, jak si asi představoval Manes definitivní formu tolika svých illustračních návrhů k národním písním.

NÁČRT K DOMOVU.

Jako vždy bylo i tehdy na zámku veselo a hlučno, a Manes užíval s celou rozkoší toho života; svoje glossy k zábavám zámeckým složil pak v rozkošném cyklu 13 akvarelů známých pode jménem Život na panském sídle (v majetku hrab. Sylva-Tarouccy, duplikát v Moderní gallerii král. Českého, kartony v Rudolfině). Sceny ze života dospělých přenesl tu Manes s velkým taktem a rozmarem v život dětský, vyhnuv se při tom nad míru šťastně násilnosti a koketnosti, které lehko mohly do duše zprotiviti jeho malé hrdiny. Ale podobá se, že se o tomto nebezpečí Manesovi ani nezdálo, tak docela ho zůstal vzdálen; a nelze si mysliti krásnějšího dokladu dětsky jasné a veselé duše Manesovy než je naivní půvab těchto rozkošných genrů.

I jiné mistrovské dílo, malý zázrak malířské šťastné chvíle, vzniklo toho léta; je to rokokový párek s červeným paraplíčkem v krajině před bouří, obrázek označovaný obyčejně názvem V létě. I malé akvarelové návrhy pro výzdobu vějíře hrab. Sylva-Tarouccové spadají sem aspoň formalní příbuzností.

Dětské zábavy chtěl Manes malovati ve větším měřítku, ale v Čechách nebylo k tomu vhodného místa. Velké kreslené kartony provedl tedy až po dvou létech, a dle nich maloval celý cyklus v Hořovickém zámku potom malíř Würbs. Na zámku v Čechách dostal se za to Manes k jiné dekorativní práci stejného proudu myšlénkového jako

Dětské kartony: jsou to dvě supraporty znázorňující dětskými postavami roční počasí, a třetí, kde nesou děti znak hraběcí rodiny — práce zajímavé také proto, že se Manes k témuž motivu ročních počasí s dětskými figurami později ještě vrátil (v akvarelovém cyklu Rudolfinském z r. 1858) a překonal svěžestí i barevnou krásou daleko první komposice.

Snad už na Moravě a jistě po návratu do Prahy začal se zabývati illustracemi k Rukopisu, které od něho objednal Bellmann. Byla to práce, do které se Manes docela zamiloval a ve které zkusil dáti essenci svého ducha i umění, svých studií národopisných i archeologických, svých zkušeností dekorativních i ornamentalních. Bezpočetné varianty komposiční, studie i kresby na dřevo zabíraly jeho nejlepší čas i síly po několik let — a výsledek byl jen velké sklamání: vydávání bylo po dvou sešitech pro nedostatek odběratelů zastaveno — prodalo se prý celkem 5 výtisků.

Vedle této práce jeho srdce zabíraly čas Manesův i objednávky; tak vznikla řada slavnostních terčů pro sbor pražských ostrostřelců (v létech 1858-67), a některé podobizny (zvláště pí. Luisy Bělské a dětí z rodiny

ILLUSTRACE K HISTORII O DOKTORU FAUSTOVI. — DŘEVORYT.

ILLUSTRACE K HISTORII O DOKTORU FAUSTOVI

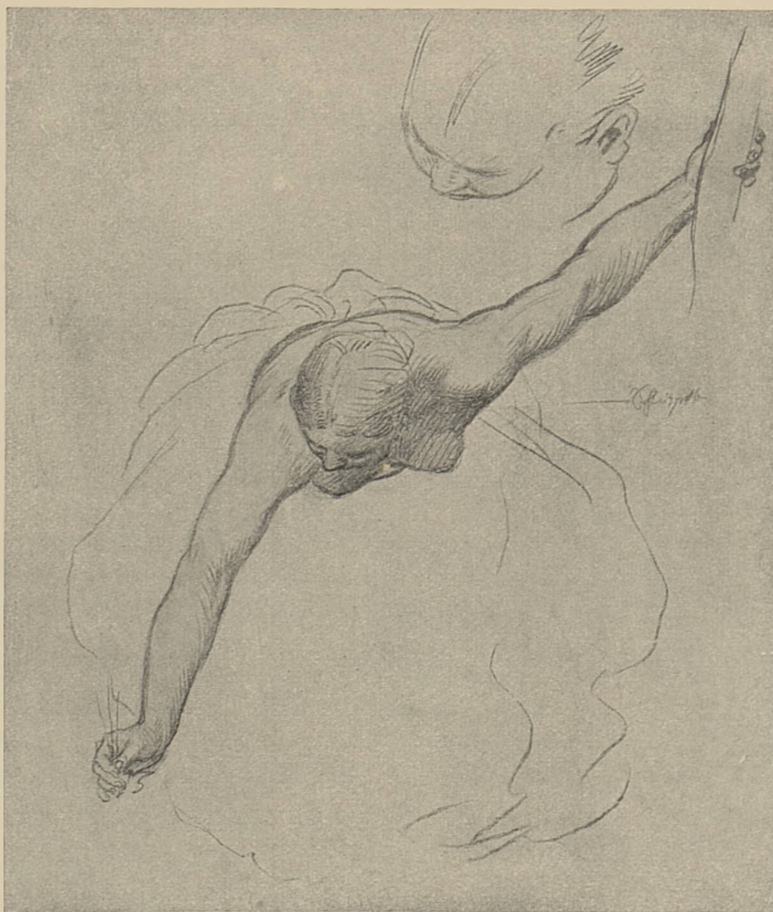
Bělských). Ale tento pracovný život byl zcela náhle a nečekaně přerušen událostí, která, třeba snad neměla tak rozhodný vliv na další život a tragický konec Manesův, jak tvrdí E. Herold, přece jistě mnoho přispěla k jeho rozrušení: mladá žena s dceruškou již osmiletou, s dítětem Manesovým, přihlásila se za Josefovy nepřítomnosti v bytu ve Spálené ulici, ale Amalie odbyla obě zcela rozhodně a bezohledně a nedala se zvrátit ani Josefovými prosbami ani zoufalstvím. Manes, který byl vždy povahy uzavřené a zvykl dusit žal v sobě, trpěl asi více a hloub, nežli dal znáti, a co před deseti lety přenesl poměrně snadno, nedalo se tenkráte zapomenouti ani přehlušit prací. Ale také se nedal událostí tou deprimovati na tolik, jak se myslívá; léta, která po ní bezprostředně následují, jsou dobou jeho nejvyspělejší činnosti.

R. 1860 vrátil se dokonce i na veřejnou výstavu, od svých akademických let v Praze poprvé; vystavil skládací Oltář domácí, práci, po níž od té doby každá stopa zmizela. Práce illustrační zabíraly ho stále a hojně; techniky dřevorytecké, s níž se důkladně seznámil již v kresbách pro Erinnerungen (Bellmann 1859) a v humoristických kresbách k historii o Dru Faustovi (G. Schwaba Volksbücher, Lipsko), využil i v illustracích k Bibli (Kober 1860—64) a zvláště při Rukopise.

Ale Oltářík na výstavě se neprodal, vydávání Rukopisu bylo zastaveno — a tento neúspěch v mužných letech, který stíhal práce jeho nejlepší síly, musil nutně podkopávati jeho rovnováhu. Ve společnosti pražské stál dosti osaměle; Jednota výtvorných umělců rozpadla se r. 1856,

POMNĚNKY. — LITOGRAFIE.

STUDIE K „POMNĚNKÁM“. — KRESBA TUŽKOU.

Arkadie, utraquistický spolek literárně-umělecký, jejž pomáhal s Mikovcem zakládati, živořil dosti bídně. Materielní poměry byly stísněné a jen praktičnosti sestřině měl Manes děkovati, že neupadl zcela v ruce lichvářů. A moralní i finanční úspěch odnášeli zatím kollegové, jichž uměleckou inferioritu viděl jistě zcela jasně. — Velkou oporou byl mu v tu dobu dům Purkyňův a hlavně sám Karel Purkyně malíř, muž velké umělecké intelligence a charakterové pevnosti, zjev nezvyklé síly v malicherných uměleckých poměrech tehdejších a Manesův nadšený ctitel a přítel. Výlety, které tak rozkošně popisuje pí. z Purkyní ve svých Vzpomínkách, byly asi z nejlepších Manesových chvil v těchto letech.

Vedle některých zakázek portretních (podobizny pána a paní Václaví-

STUDIE K MÁJI ZE STAROM. ORLOJE. — KRESBA TUŽKOU.

kových z r. 1863) a dekorativních (Diplomy čestného měšťanství Karlínského a Soboteckého pro F. Palackého a Dra Riegra z r. 1861, prapor Hlaholu 1862 a znamenitý roudnický prapor svatojirský 1864), dostalo se v tu dobu Manesovi dvou větších úloh, na nichž mohl změřiti plně své síly. Byly to práce pro kostel Karlínský a kalendářní deska Staroměstského orloje.

Pro dvéře Karlínského chrámu komponoval Manes 8 větších a dvanáct menších medailonů, které potom dle jeho nákresů sochař Šimek prováděl. Pro tabernakl oltáře v postranní lodi maloval postavy českých patronů zemských, a k slavnosti posvěcení chrámu dvě velké dekorativní malby příležitostné (nyní v Moderní gallerii).

Vázán slohem i duchem celé stavby nevyhnul se tu Manes jisté chladné korrektnosti; a třeba dokazoval v jednotlivých medailonech (sv. Ludmila vyučuje dítky, Smrť sv. Václava) velký vkus a smysl dekorativní a dovedl vdechnouti postavám patronů mnoho života, je to přece práce, kde snad nejvíc upomíná na své současníky i předchůdce na poli malby náboženské; hlavy apoštolů patří přímo k nejřadnějším partiím jeho díla.

Za to v Orloji vytvořil dílo zcela svoje, samorostlé od první do poslední čárky, a vyslovil se v něm tak plně a všestranně, se všemi přednostmi i slabostmi, jako v žádném jiném. Nevelká ta políčka Orloje jsou vyspělým vrcholem a zůstala během osudu i předčasným závěrkem celé Manesovy činnosti.

Malý karton Petr Cornelius vítán v Praze připomíná světlou episodu, která ho příjemně vytrhla z práce na Orloji. Starý německý mistr přijel s chotí na krátkou návštěvu do Prahy; Josef Manes byl po několik těch dní pražského pobytu stále v jeho společnosti, a podobá se, že krásná štíhlá Vlaška, třetí choť starého mistra, byla poslední z žen, které prošly citovým životem Manesovým. Vyprovázel vzácné hosty přes Plzeň až do Mnichova, kde se na několik neděl pozdržel.

KROJE SLOVÁKŮ. — DŘEVORYT.

Jinak se tou dobou již uzavíral v sobě čím dále tím více. Ještě v nově založené Umělecké Besedě (1863) byl spolkově činným, byl i prvním předsedou výtvarného odboru; ale umělecká činnost jeho po Orloji ochabuje znatelně. V r. 1866 vyhnul se pruské okupaci výletem do Horšova Týna, kde bývala celá rodina Manesů hosty u barona Koce z Dobrše. Dle zprávy Heroldovy už v tu dobu churavěl; ale zdraví jeho zlepšilo se zase na tolik, že mohl dodělati obrazy patronů pro Karlín a súčastniti se

OBÁLKA POHÁDEK B. NĚMCOVÉ. — DŘEVORYT.

v r. 1867 i pověstné Ruské pouti na výstavu do Moskvy. Bližší zprávy o jeho dojmech z cesty nemáme; ani práce z Ruska se nám nezachovaly (až na nepatrné architektonické poznámky). Po návratu připravoval prý velký obraz Moskevská pouť, ale k provedení opět nedošlo.

Apathie jeho rostla tou dobou už stále; pracoval jen v dlouhých pausách a stával se nad míru roztržitým. Z té doby známe jen záhlaví a některé kresby pro Hálkovy Květy (1867). Úzký kruh jeho přátel schudnul ještě úmrtím Karla Purkyně roku následujícího; kdo zbyli, nedovedli ho již na delší čas vytrhnouti z těžkomyslnosti. I fysicky scházel již vůčihledě. Různé zvláštnosti v chování, které si přátelé z prvu vykládali jen za známky vzrůstajícího podivínství, naznačovaly čím dále určitěji duševní

poruchu. Dlouho skrývala se jen ve čtyřech stěnách spustlého atelieru, kde se na stolech i židlích hromadily suché housky, a když propukla i na venek, bylo už na každou pomoc pozdě; a nikdy nesvítilo jarní slunce na smutnější scenu v pražských ulicích, než když si vyšel do nich Josef Manes s rozžatou svíčkou . .

Vojtěch ryt. Lanna zvěděv o jeho situaci poskytl mu z jara 1870 prostředky na cestu do Italie; ale sotva se dostal do Říma, došly odtamtud od sochaře Šimka zprávy tak poplašné, že nezbylo Amalii než vypraviti se ihned za bratrem. Našla ho na schodech kteréhosi římského kostela v houfu žebravých dětí, schátralého zevnějškem, netečných, vyhaslých očí. — Odvezla ho nazpátek do Prahy a martyrium volného umírání těla trvalo ještě plný rok. V záchvatech zuřivosti zničil prý mnoho ze svých prací. Zemřel v sobotu 9. prosince 1871 o 6. hodině večer. „Bohudík, již dotrpěl“ — těmi slovy začal Neruda feuilleton-nekrolog.

V úterý 12. prosince byl pohřben na Olšanech za nevalného účastenství obecenstva; jen kruhy umělecké dostavily se četněji. Mezi věnci na rakvi ležel též jeden se jmény Alice, Fanny, Berta.

OBÁLKA. — DŘEVORYT.

TITULNÍ LIST. — DŘEVORYT.

J. Manes vyrostl umělecky z romantiky let čtyřicátých. Nazarenský směr Tkadlíkův, který vládl na pražské akademii v dobu, kdy tam Manes nastoupil, podlehl romantismu po prvním útoku, jako podlehají věci přežilé; u Manesa stopy téměř nezanechal. Ale i vítězný směr Rubenův nechával ho chladným, a nejen proto, že byla právě s Rubenem Manesova rodina v stálých sporech; prázdný divadelní pathos nové školy příčil se příliš zdravému citu Manesovu. Ale romantické tužby doby žily také v něm, a formalní výraz pro ně našel si s pravým taktem zase u životných umělců, u skutečných duchů tvůrčích. Proto na něho působil v Mnichově ze všech nejvíce Moric v. Schwind; po něm byl mu blízký svým šosácky milým tonem drážďanský Ludvík Richter; i s Genellim se stýkal na jednom poli, v kultu nahého těla.

Ale formalní mluvu, kterou od nich převzal, ovládl Manes za krátko daleko suverenněji nežli jeho mistři; byl nadán technicky nepoměrně bohatěji než chudý Richter i studený Genelli, ba jistě i než sám Schwind; a tytéž německo-romantické listy, které zaujímají pro nás dost podřízené místo v Manesově díle, obstály by docela čestně i u Schwinda. (Počítám sem Věž dlužníků, illustrace k Radlaufovi a Ameleyi, Sluj Venušinu a Allegorii léta s ohlasy Genelliho, a Richtrovské Illustrace k Dru Faustovi.)

K vlivu německé romantiky přistoupil živel druhý, který v sobě Manes zpracoval tak dokonale, že se stal zcela jeho a tvoří jednu základní složku jeho talentu: je to rokoko. J. Manes tvrdíval prý o své rodině, že je hollandského původu. Před některými jeho obrázky byl bych v pokušení věřit, že pochází ze vznešenější krve, že je z rodiny Watteau. Ovalné obrazy v Rudolfinu, Hvězdná noc, ještě více Hubička, drobné akvarelové skizzy pro vějíř hrab. Sylva-Tarouccové a nade všechno rozkošný párek s červeným paraplíčkem dýchají podobně elegantní živostí jako obrazy francouzského mistra, jsou jen plnějších forem a zdravější smyslnosti Ale jsou v jeho díle i listy, kde ne už forma, ale sám cit a rytmus rokoka, který mu přešel do krve a do žil, vyznívá elegancí posy a úsměvnou koketností. Sem patří dva pendanty, Jitro a Večer, ženské akty malované s takovým pochopením a teplem, o jakém nebylo do Manesa v našem umění slýcháno, akvarelové varianty Amorova snídání v Lannově sbírce, které je barevně snad ještě předčí, lithografie Pomněnky

v Errinnerungen 1859 a rozkošný titulní list pro Společenský zpěvník český z r. 1863.

Malířský temperament, který v Manesovi vězel, přichází také v těchto nevelkých rokokových obrázcích nejryzeji k slovu, ještě více než v portretech, kde byl časem z ohledů na objednavatele přinucen k hladké práci. Co svěžesti a ryze moderního barevného citu měl Manes, dokazují nejlíp jeho skizzy Švadlenky; a překrásné Poprsí ženy, malířský kus velké rozkoše z plné formy i barvy, svědčí, s jak mistrovskou hotovostí ovládal techniku, jak dovedl nejen duchaplně napovídat ve skizze, ale i dopovědít do posledního slova v hotové práci. Z portretů stojí v tom ohledu hned po boku Poprsí ženy podobizny manželů Vendulákových; technická dokonalost, ostrá charakteristika a živost výrazu, vlastnosti, které Manesa-portretistu nikdy neopouštějí, staví tyto dvě práce mezi mistrovská díla českého portretu vůbec a činí je typickým dokumentem pražského měšťanstva z polovice minulého století.

Umělecká poctivost, která charakterisuje Manesa-portretistu, je mu věrná i v krajinářství. V tom vychází od otce; první jeho studie jsou ku podivu podrobné, úzkostlivé i suché. Akvarelová studie z majetku prof. Thomayera je tu dobrým příkladem. Později se uvolňuje a ve způsobu, jak si v krajině vybírá a upravuje malebné motivy, vyznívá zase vliv rokoka (Pod chalupou). A na konec proniká i zde ryzí malíř; studie z Mělnicka a Polabí jsou stejně vzdáleny úzkostlivosti i manýry, a Večerní krajina v majetku Fr. Borovského je čistý kus velké poesie a malířského citu, moderní prostotou svého motivu, náladou i krásným barevným akkordem.

V době, kdy se malířství přísně třídilo na odbory a specialisovalo, nedával se Manes nijak omezovati škatulkováním svého okolí; měl v nejvyšší míře krásnou vlastnost umělce: byl bez předsudků. Přestupoval klidně šraňky, které dělily krajinu od portretu a portret od genru a všechny tyto „nižší obory“ od malířství církevního a historického; ba nevyhnul se ani uměleckému průmyslu a drobným pracem dekorativním; návrhy nábytku, nákresy pro vazbu knih vyskytují se mezi jeho skizzami, a z hotových prací svědčí mříž pro kapli sv. Kříže v Poštovské ulici (o jejíž zachování měl po Wachsmannovi největší zásluhy), o Manesově bezpředsudné všestrannosti.

Zcela v duchu své doby měl Manes značnou náklonnost ke studiím archaeologickým, ale kde historické vědomosti jeho soudruhů byly ballastem, jenž dusil umělce, u něho sloužily jen za materiál, ze kterého pro své osobitné dílo čerpal detaily dobového zbarvení a zvláštní vůně. Jeho ornament je založen na studiu motivů románských, pro úpravu textu a inicialek v Národních písních hledá vzory ve starých kancionálech, a když komponuje kroje svých starých Slovanů, vybírá mezi vykopanými šperky z hrobů pohanských — ale vždy ovládá svůj materiál suverenně a vědomě navazuje na tradice přes celá staletí.

Jeho dekorativní smysl prozrazuje se všude, od drobných iniciálek pro Bibli Koberovu až po slavnostní terče pražských Ostrostřelců, od titulních

DETAIL DIPLOMU. — MALBA NA PERGAMENTU.

listů a Diplomů, vždy jasných, přehledných a znamenitě plošně držených, až po malby na prapory (překrásný Roudnický se sv. Jiřím) a pro příležitostnou dekoraci (Lyrická poesie v gallerii prof. Stupeckého).

Umělecká intelligence, se kterou najde pro svůj motiv vždy pravou zase techniku a s ní svůj vlastní výraz, je v jeho době přímo jediná. Pro grafiku vůbec měl krásný smysl; zvláště v dřevorytu, kde vychází od Richtra a starých německých mistrů, vytvořil si časem řeč zcela svoji. Nespokojoval se tím, že předkreslil korrektně svůj nákres na dřevo; dohlížel stále na svoje rytce, stával se přímo jejich spolupracovníkem, brával sám rýtka do ruky, aby jim ukázal, jak si představuje to a ono, neustal, až našel s nimi nejpřilehavější a nejvýstižnější překlad svojí linie. A tak dokázal, že hotový list je proniknut do detailů Manesovským duchem i tam, kde řemeslná obratnost reprodukujícího rytce nebyla největší; některé stránky Rukopisu, hlavně klassický list Žežulice jsou nejlepším dokladem.

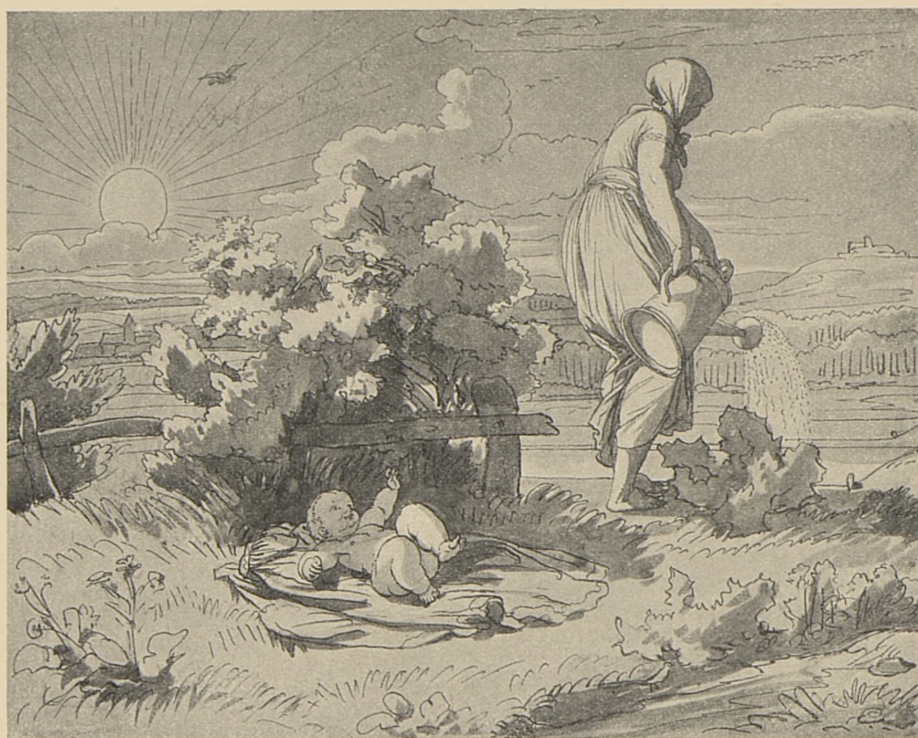
Jeho illustrace k Rukopisu jsou vůbec epochální v nejplnějším slova smyslu; jsou v nich listy, které velkostí stylu a heroickým dechem překonají všechna historická plátna (tak illustrace k Záboji), a jiné, které duchaplností a vtipným glossováním textu nezadají starému Menzlovi (Růže, Žežulice). V plošné dekoraci, v celé úpravě knihy uhodil tu Manes na zásady, kterými teprve o léta později pronikli v Anglii Morris a Crane a ve Francii Grasset. Tady i v Orloji zdařilo se mu defini-

tivně to, za čím šel celou svou činností: stvořiti typy českého muže i ženy. Tady je průkopníkem, a po cestě, na kterou uhodil, šli po něm ve svých nejlepších pracích i Aleš (ve Vlasti) a Myslbek (ve skupinách pro most Palackého). A kdežto v Rukopisu už sama látka a časová vzdálenost dějů i nedostatek dokumentů nutily k typisování a stylisaci, dokázal v Orloji snad ještě více: našel styl i ve scenách běžného denního života českého venkovana. Těch dvanáct obrázků je opravdu synthesou českého roku a synthesou Manesova umění: je sladce lyrický v Březnu a Máji, je robustní v Únoru, Listopadu, Prosinci, je duchaplný ve znameních zvířetníku, kreslíř, malíř, krajinář i dekoratér, ukazuje se tu se všech stránek.

A stejně živým dědictvím jsou dnešku jeho skizzy a návrhy; Manes poeta a improvisator mluví tu nejryzejší svou řečí, bezprostředně a beze všech ohledů. Tu v nestřežených chvílích, kdy žije jen z essence svých studií, z toho, co mu z nich přešlo už do krve a do žil, vrhá na papír figury, které nejsou už individuelní, ale jsou typy, české krajiny ve třech čtyřech čarách, interieury, kde nábytek, kamna, šatstvo, poslední stolička z chléva je synthesa. V kresbách k Národním písním jeho měkké brkové péro skutečně píše, na rychlo zaznamenává, hrubá, náhle zadrhnutá čára suggeruje svalnaté lýtko, hlava v skratce je nasazena schematicky na tělo, štětcem rozmytá tuš dá velkou plochu stínu — a při tom stojí všechno bystře na nohou a žije, žije veselým životem národní písničky. Tu mluví nejryzeji také Manes kreslíř, ovládající formu i ve chvilkové improvisaci (v Písničkách, v Narození Páně, v Panském sídle, Ročních počasech i některých listech Hudby) a uctivý a pozorný před přírodou. Kdy se druzí snažili po korrektnosti kostymovaných panáků v šablonovitých posách, hledal on všude život; od běžných pos se emancipoval naprosto, a když pracoval dle modelu, zachycoval ho co možná v akci nebo v nestřežených chvílích. Ústní podání vypráví, že model, podle kterého kreslil Záboje v boji s Luděkem, musil před ním sekerou starý slamník roztřískat — a studie k tomuto listu, které chová ryt. Lanna ve své sbírce, dávají tradici za pravdu. I v tom cítil Manes zcela moderně, nebo lépe řečeno zcela umělecky. Ve studiích modelových a v mnohé z národopisných se neovládne ovšem ani před přírodou; zjemní mnohou hrubost a uhladí mnohou linii, ale téměř nikdy tím nesetře individuelní život a charakter svého vzoru. Zcela uctivý a pokorný je v drobných kresbách portretních, a málokdy vložil portretista do své práce tolik sympathie a lásky, kolik Manes do podobizny staré paní nebo do rozkošného profilu děvčátka.

A vedle poctivého realisty, vedle vtipného improvisatora dívá se na vás z bohaté řady těch skizz a návrhů i Manes poeta. Karton Soumrak v Rudolfinu s rojem bludiček a vil ve vysoké trávě, akvarel Iris, kde bohyně rozkládá svá duhová křídla zmoklá po bouři, a Vzpomínky s toužnou náladou babího léta jsou básně, nad něž nemá naše lyrická poesie ryzejších.

Že zůstalo téměř všechno ve skizzách, na tom mnoho zavinily po-

PÍSEŇ RANNÍ. — TUŠOVANÁ KRESBA.

měry materielní a neporozumění okolí; ale často neměl asi Manes sám vůli jíti dále. Většinou jsou tyto návrhy tak hotovy, tak definitivní už ve skizze, že bylo sotva možno prováděním přidati jim výraznosti; naopak, kdyby byl chtěl počítati Manes se svým obecenstvem, byl by musil vycházeti mu vstříc příliš daleko a nutiti se do konvenčních výrazů, protože jeho vlastní řeč byla příliš plná a rázovitá; a všem ryzím umělcům vrozený odpor k řemeslnému dodělávání a společenské úpravě volných snů zdržel ho asi nejčastěji.

Že se i v těchto návrzích, k jichž provádění nedošlo, ozve časem sladká, sentimentální nota (— tak v cyklu Hudby —) souvisí se základní notou Manesova talentu, s lyričností celé jeho povahy. Umělec i člověk kryjí se u Manesa dokonale. Zemřel stár 51 let, ale myslím-li na něho, představuji si ho vždy mimovolně jako mladíka kolem dvaceti. Je něco tak čistě jinošského v celém zjevu toho elegána s dlouhými nehty v šatech osobitného střihu, a není náhodou, že vedle žen a dětí jsou muži v jeho díle jen dost chabou folií; za to tam najdete překrásné zjevy jinochů, od sv. Jiří z praporu roudnického až ke štíhlým hochům

PÍSEŇ MILOSTNÁ. — TUŠOVANÁ KRESBA.

z titulního listu Slovenských Pověstí Jinošská v nejkrásnějším slova smyslu je i svěžest, kterou si zachoval až do konce ve svém poměru k dílu. U žádného skutečného umělce není poměr k dílu lhostejný: u Manesa je přímo milostný. V nejlepších svých listech nebojuje on tvrdě se svým motivem, — uchází se milostně o jeho přízeň, a bývá také odměněn tak plně, jak si to zaslouží oddaná láska. Jemu není lhostejna ani poslední travička půdy, po které jeho osoby šlapou. Nikdy nevezme nádavkem k vděčné partii do čtyř hran svého rámu lhostejná místa, a nenudí se nebo neodbývá řemeslnou šikovností, co nestačilo vzbuditi jeho zájem. I v tom je umělcem až do špičky nehtů.

Vyjde-li si do přírody, je nadšen nad každým detailem, protože každý žije pro něho životem celku, — ale projede-li vlak krajinou, stačí ho to domrzeti tak, že odloží už začatou práci: splašil mu jeho skřítky a víly. Všechno, co připomíná boj o život, je mu proti mysli.

A mladicky citlivým a neotužilým po všech trpkých zkušenostech zůstává až do konce. V posledních letech svého života kreslí pro záhlaví Hálkových Květů ženskou allegorickou figurku s nahými dětmi ko-

lem; za měsíc nahromadí se v redakci tolik rozhořčených stížností na nemravnost čisté dětské nahoty, že se vydavatelstvo odhodlá a dá zakrýt nahý prs dívky i pohlaví malých bobečků — a Manes, který se v tu dobu blíží k padesátce, diví se s celou naivností svého dvacetiletého srdce: Můj Bože, kde to žijeme? Sebevědomý umělec se v něm vzbouří; vyžádá si, aby rytec odstranil v jeho přítomnosti značku M, kterou se podpisoval — ale nemá dost ráznosti, aby si vymohl zachování své práce nedotknuté. — A se svou citlivostí sensitivy a s aristokratismem smýšlení měl žíti v tehdejších Čechách! Nechápali ho a nemohli ani chápat. Kollegové-malíři hleděli na něho jako na aristokrata; hned v prvních schůzích Jednoty, ujal-li se slova, říkávalo se stranou posměšně: „pan baron mluví“. Byl také více doma mezi šlechtou a je příznačno, že i své vlastenecké probuzení děkuje šlechtici, a týž šlechtic uvedl ho i na Moravu a mezi lid. R. 1854 vypravil se na svou velkou slovenskou cestu. Se svěžíma, čerstvě umytýma očima malíře vnímal tu radostně dojmy jako dýchal chladný vzduch rána. Barevné zjevy Slovaček svítily na lukách, jak jel kolem na svém vozíku; a ve vesnici, kdekoli se zastavil, je potom kreslí. Představuji si živě, jak mu farář, učitel a rychtář shánějí modely, nejstatnější mladé hospodáře, nejsvěžejší krasavice plných tváří. A s jakým spěchem se to všechno doma strojí, jaké sváteční štíhlé shrnovačky s podkůvkama si obouvají ty mladé krasavice! Manes nehledal t. zv. charakterové hlavy, jak bylo zvykem; idealista i před přírodou, podává se své zálibě při vý-

NÁČRT K JELENU.

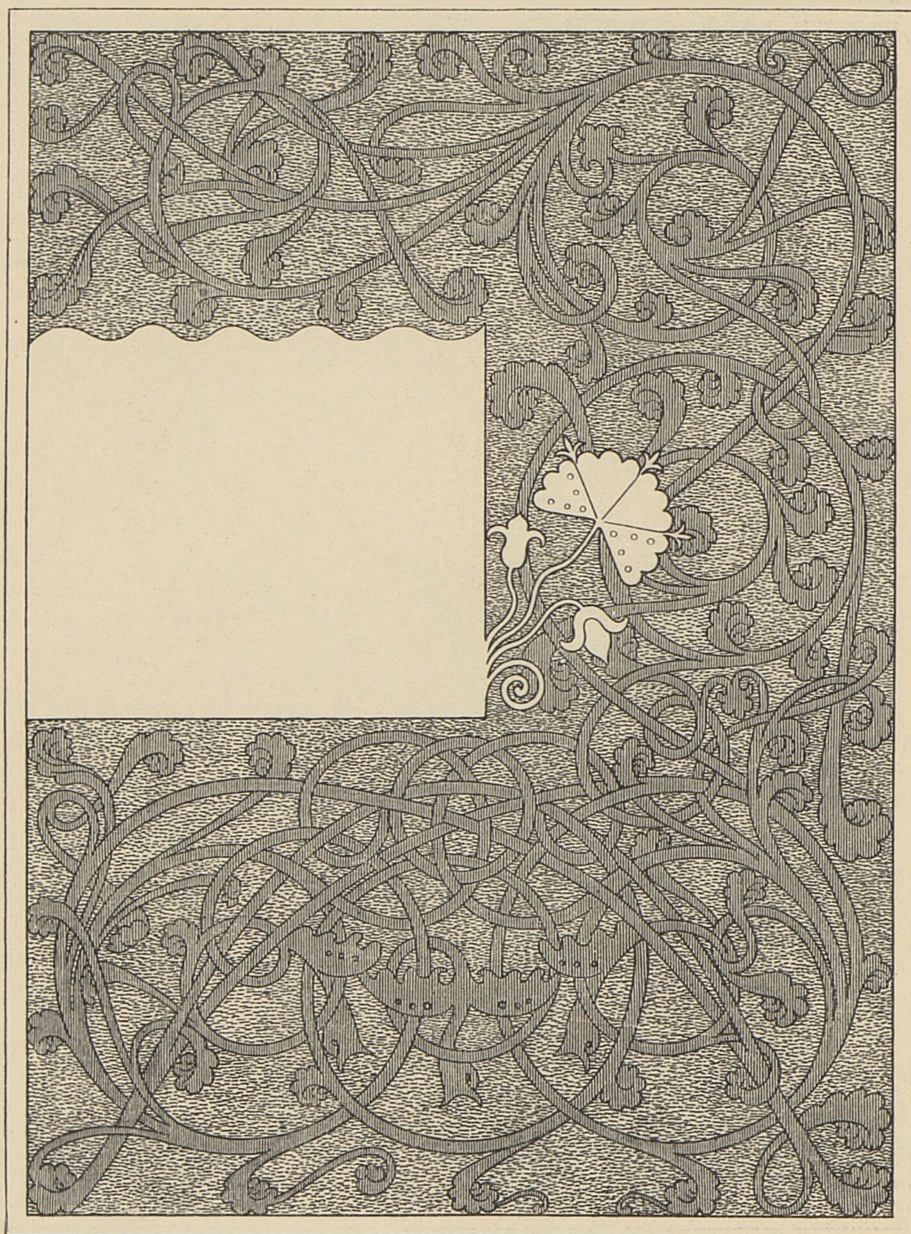

NÁČRT K ZÁBOJI

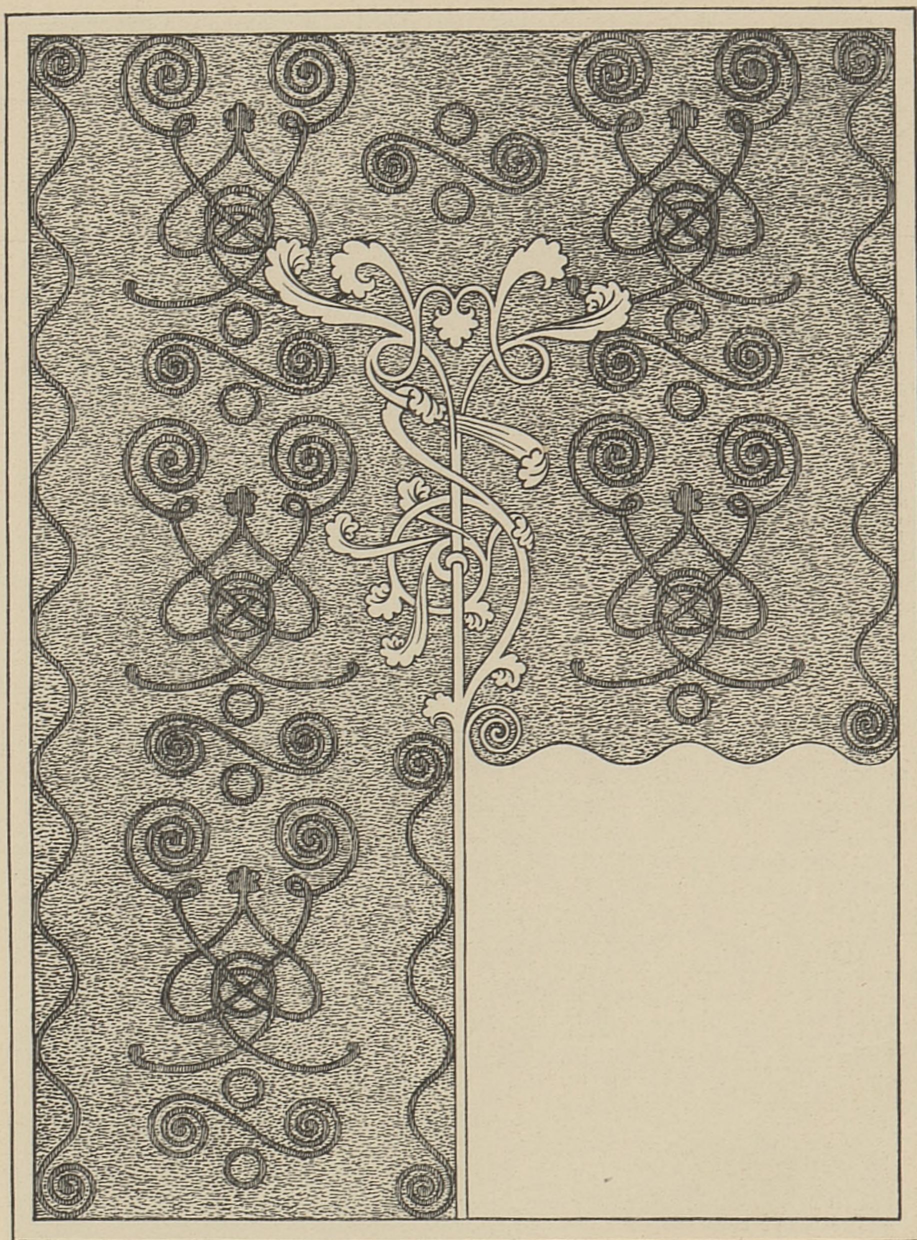
běru i při práci; upravuje si model, obdařuje drobnýma rukama a malýma nožkama své statné sedlačky, vrací se stále k svému idealu zdraví a krásy, až ustálil svůj zamilovaný typus tak, že se nám vžil jako žádný jiný.

A tak vidí celou Slovač s výše své bryčky v slavnostním, radostném, blaženém osvětlení, vidí idealní sceny rodinného štěstí — všechno tak vzdálené té všední, smutné Slovače, jak ji známe, kdo jsme po ní chodili se střízlivýma očima a neuráželi se nad špinavými fěrtochy, těžkými botami i ošlehanými tvářemi — i té pouťové, hlučné Slovače Úprkovy, kde pro květnaté záhony sukní a fáborů a sníh naškrobených košil zapomínáte na hrubé obličeje.

A přece ta jeho není méně pravdiva. Manes viděl tam všechno, co bylo blízko nejhlubším kořenům jeho vlastního srdce, našel tam zpěvný lid úsměvného humoru a vrozené elegance, a příbuzností celé své bytosti pochopil nejkrásnější jeho stránky. A tak znamená ta cesta velké oprostění a velké poslovanění toho německého romantika a mírného vlastence, který zůstal v korrespondenci věren němčině až do konce a komponoval svoje kresby k německým překladům Rukopisu. Touto cestou vyznal se sám v sobě, ona nám vynesla Orloj i Rukopis a všechny nejkrásnější listy jeho díla.

DEKORACE TEXTU RUKOPISU KRÁLOVÉDVORSKÉHO. — DŘEVORYT.

DEKORACE TEXTU RUKOPISU KRÁLOVÉDVORSKÉHO. — DŘEVORYT.

A nevím, jak bych lépe charakterisoval všechno, co dnes pro nás z Manesa žije, než řeknu-li, že on vyjádřil nejplněji a nejkrásněji slováckou stránku naší národní povahy. Vysvitne snad lépe, co chci říci, připomenu-li vedle Manesových kreseb k Národním písním kresby Alešovy, a vedle Orloje Alešovu Vlast, aby bylo jasno, oč tvrdší, drsnější, češtější je Aleš proti této melodické duši, která si všechno překládá v mollovou toninu.

Pro tento snivý lyrismus slovanský je Manes typickým. Nota tvrdší, toniny dur, o které věřím, že je právě jen česká, ve sboru našeho umění do dnes ojediněle zaniká. Snad jednou, dočkáme-li se doby, kdy bude celý náš život dost bohatě a bojovně rozkypělý, ozve se kovový ton mužských hlasů i v našem umění. A pak snad budeme teprve plně chápat a mít celou silou rádi svého Manesa, jako milujeme mládí, když na ně hledíme z bohatého, plnějšího života bez lítosti a s láskou zpátky: nejryzejší, nejkrasší, nejčistší, co nám bylo dáno žít — to bude v našem umění Manes.

Červenec 1905.

LITERATURA.

Časově první obšírnější studie o J. Manesovi vyšla rok po jeho smrti v Osvětě (1872); autor *E. Herold*, vrstevník Manesův, oceňuje celkem dosti správně jeho význam, uvádí zajímavé podrobnosti, ale je velmi povrchní a nespolehlivý ve svých udáních.

Povšechně správnou charakteristiku ve stručném článku ve Květech 1888 podal dr. *K. Chytil.*

Mnoho nového a podrobného materialu snesl ve svých studiích dr. *F. X. Jiřík* (Květy 1899, 1901). Illustrace čerpány jsou hlavně ze sbírek Rudolfinských.

Nejobšírnější, sneseným materialem nejbohatší a kritickým zkoumáním pramenů nejspolehlivější je ovšem velké, posud nedokončené dílo *K. B. Mádla* (Topič 1901-1905). Celá řada nesprávných údajů je tam definitivně opravena, mnoho zcela nového poprvé uvedeno. Illustračně ani toto dílo dnes přístupný material nevyčerpává.

Dr. F. X. Jiřík a K. B. Mádl uvedli ve svých studiích také zprávy o životě a činnosti Manesově, pokud jsou roztroušeny v *časopisech* za jeho života (hlavně v Mikovcově Lumíru a Hálkových Květech). Z memoirové literatury vydané po smrti Manesově uvádím články *S. Pinkase, E. Herolda* a *J. Heraina* ve *Vzpomínkách* na paměť 30tileté činnosti *Umělecké Besedy* (1894), *Marie šl. z Purkyní* Vzpomínky na Jana Ev. Purkyně (Zlatá Praha 1905) a článek Dra. J. *Kronbauera* Dřevorytec Č. Maixner o J. Manesovi (N. Č. Revue 1905).

Z velké řady článků oceňujících význam Manesův jmenuji aspoň *Miroslava Tyrše* průvodní texty k Dětským kartonům (Květy 1879), *Renaty Tyršové* úvod k Šimáčkovu vydání Rukopisu (1886) a studie v *Českém lidu* (1896, 97) a *K. B. Mádla* Orloj (Topič 1894.). Cenným pramenem je také *Katalog* VIII výstavy spolku Manes — Výstava J. Manesa, červen—červenec 1903 s úvodním slovem od *A. Scheinera.*

JOS. MANES.
1.

JOS. MANES.
2.

JOS. MANES.
3.

JOS. MANES.
4.

JOS. MANES.
5.

JOS. MANES.
6.

JOS. MANES.
7.

JOS. MANES.
8.

JOS. MANES.
9.

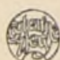
JOS. MANES.
10.

JOS. MANES.
11.

JOS. MANES.
12.

JOS. MANES.
13.

JOS. MANES.
14.

JOS. MANES.
15.

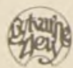

JOS. MANES.
16.

JOS. MANES.
17.

JOS. MANES.
18.

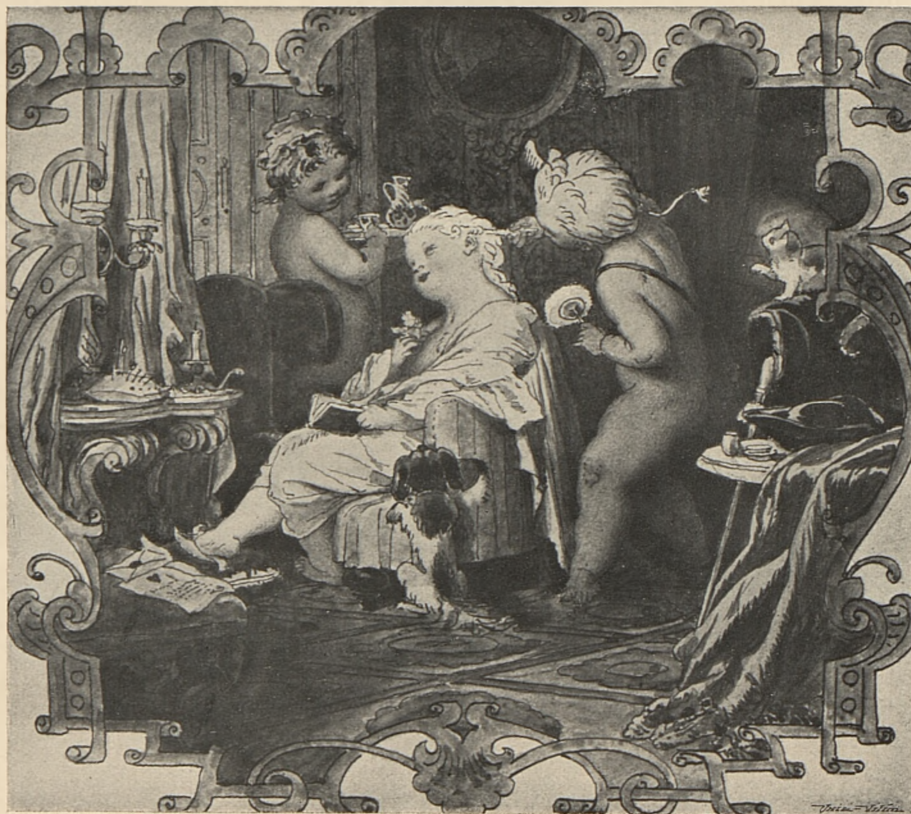

JOS. MANES.
19.

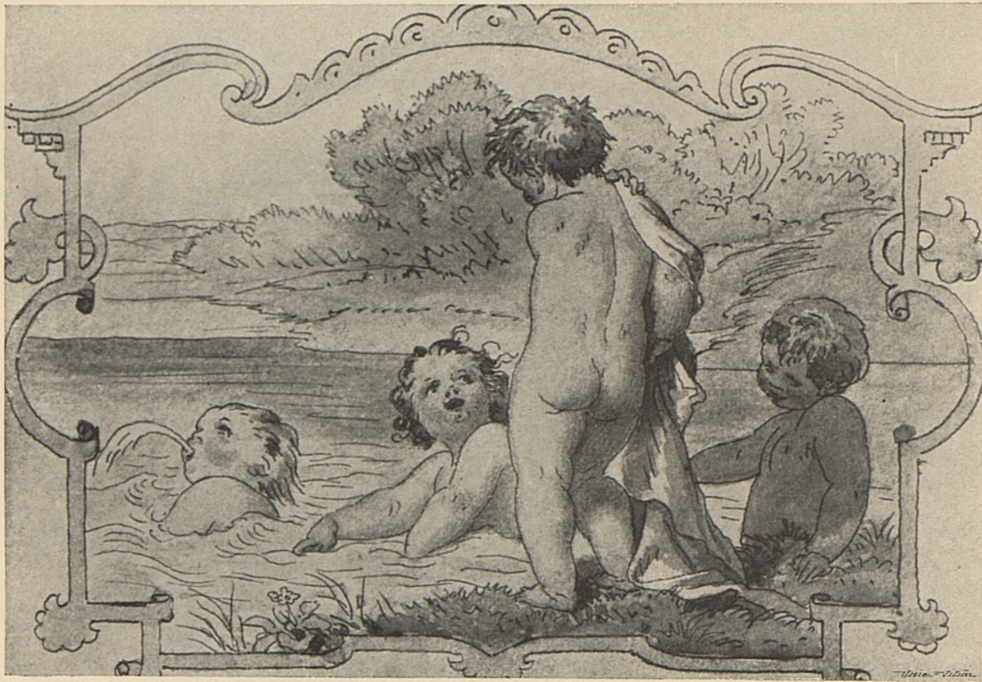
JOS. MANES.
20.

JOS. MANES.
21.

JOS. MANES.
22.

JOS. MANES.
23.

JOS. MANES.
24.

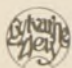
JOS. MANES.
25.

JOS. MANES.
26.

JOS. MANES.
27.

JOS. MANES.
28.

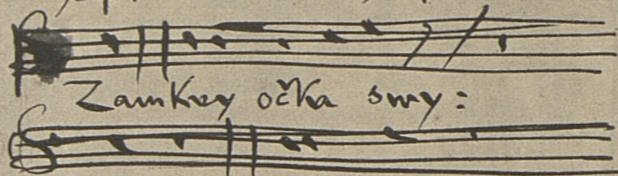
JOS MANES.
29.

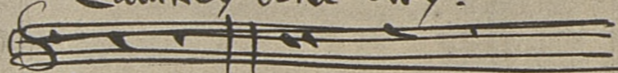

Ukolíbawka

Spi Zeníčku, spi,

Zamkuy očka swy:

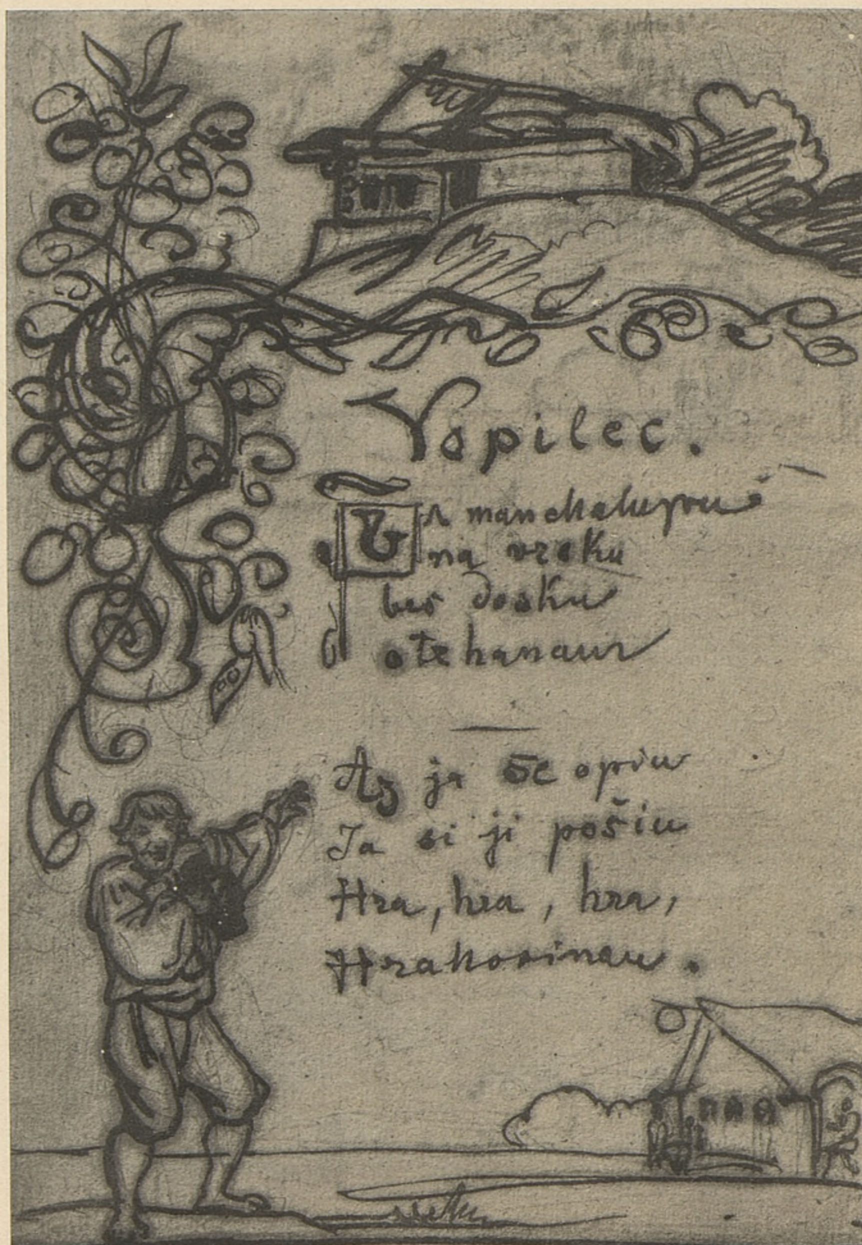

Pan buch bude stebau spáti,
Andělíčky kolíbaty;
Spi synáčku spi!

Spi Zeníčku spi,
Zamhuň očka swy:
Až se zbudjš za chwilčičku,
Da ty mamička kašičku,
Spi srdéčko spi

Spi Zeníčku spi
Zamkuy očka swy:
Da ty buben chaušlíčky
Neda te za swět celičky
Spi, dušičko, spi!

JOS MANES.
30.

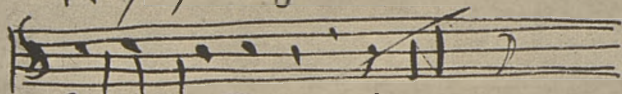

JOS. MANES.
31.

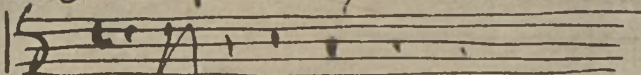

Upřimnost nad Krásu

Kdyby moje milá

Same pentle byla,

A všem se líbila,
A já si jí předce nevezmu
Vezmu já si upřimnau dívčici,
dřeba měla jen jednau kytlici,
Modre oči, jako já,
Ach! jako já.

JOS. MANES.
32.

Kráva potěšenj.
Nenj většj potěšenj,
Gako kráva v chljvě:
Ráno si gi podogjme,
Večjr mljko snjme.

JOS. MANES.
33.

JOS. MANES.
34.

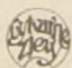

JOS. MANES.
35.

JOS. MANES.
36.

JOS. MANES
37.

JOS. MANES.
38.

JOS. MANES.
39.

JOS. MANES.
40.

JOS. MANES
41.

JOS. MANES.
42.

JOS. MANES.
43.

Stareček.

JOS. MANES.
44.

Potěcha.

Staral se chudey s chudau,
Gak spolu žiwi budau.
Pán Bůh gim powjdal,
Že wjc má, nežli dal;
Že gim dá pytel mauky,
Aby si pekli dolky.

JOS. MANES.
45.

Ligavez.
Pršj, pršj, gen se lige!
Kam ty Koně postavime?
Postavte ge, Kde chcete,
Ga se držjm děvčete,
Postavte ge do zahradKy,
Ga se držjm MarianKy;
Postavte ge pod oKnem
Genom Když my nezmoKnem.

JOS. MANES.

JOS. MANES.
47.

JOS. MANES.
48.

JOS. MANES.
49.

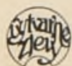
JOS. MANES.
50.

JOS. MANES
51.

JOS. MANES.
52.

JOS. MANES.
53.

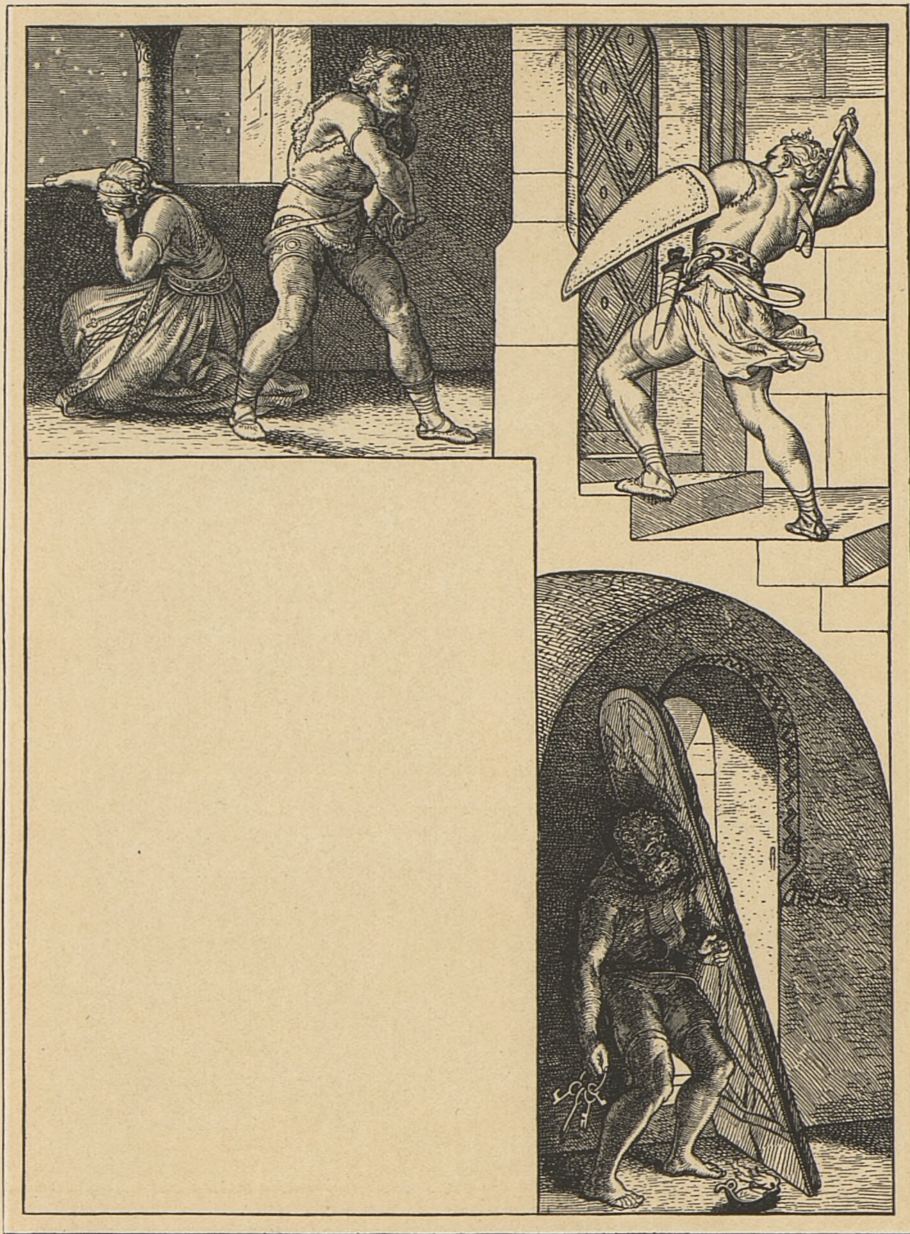

JOS. MANES.
54.

JOS. MANES
55.

JOS. MANES.
56.

Der Hirsch

Es schweift ein Hirsch durch Berg und Wald,
Und springt im heimischen Forste
Berg auf Berg ab in einem fort.
Trägt sein herrlich Geweih nach.
Mit dem herrlichen Geweihe
Bricht er durch das Dickigt,
Springt umher im Walde
Auf den rüstigen Läufen.
Und ein Jüngling schweift durch die Berge
Schweifet durch die Thale
Stolze Waffen in den Krieg
Trägt er auf dem Leibe,
Mit den starken Waffen
Bricht er Feindeskräften
Nimmer schweift der Jüngling durch die Berge
Listig sprang ein grimmer Feind
An ihn an mit finstren Blicken
Die vor Zorne glühten
Schlägt ihn auf die Brust mit schwerer Steinaxt

JOS. MANES
57.

JOS. MANES.
58.

Die Rose

Ach, Du Rose, schöne Rose
Warum bist du früh erblühet?
Dann, erblühet, warum erfroren?
So erfroren, dann verwelket?
Und verwelkt, ach! abgefallen?
Abends sass ich, lange sass ich,
Sass bis schon die Hähne krähten,
Ach, und konnte nichts erwarten,
Als die Späne niederbrannten.
Schlief ich ein, da träumte mir.
Sieh mir war's, als ob mir Armen
Von der rechten Hand hinunter
Glitt' ein gold'ner Fingerring,
Glitt' ein köstlich theu'rer Stein.
Und ich fand nicht mehr den Stein.
Nicht erharrt ich den Geliebten.

JOS. MANES.
59.

JOS. MANES.
60.

JOS. MANES.
61.

JOS. MANES.
62.

JOS. MANES.
63.

JOS. MANES.
64.

JOS. MANES.
65.

JOS. MANES.
66.

JOS. MANES.
67.

JOS. MANES.
68.

JOS. MANES.
69.

JOS. MANES
70.

JOS. MANES.
71.

JOS. MANES.
72.

